

Karol Kociszewski¹
Katedra Ekonomii Ekologicznej
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

Podażowe uwarunkowania funkcjonowania rolnictwa ekologicznego w świetle badań ankietowych

Supply-side conditions of organic farming functioning in the light of surveys

Synopsis. W artykule przedstawiono wyniki badań ankietowych przeprowadzonych dwukrotnie w 2008 i 2009 roku wśród rolników prowadzących gospodarstwa ekologiczne na Dolnym Śląsku oraz w dziewięciu losowo wybranych województwach w innych regionach. Zidentyfikowano istotne czynniki stanowiące szanse rozwoju rolnictwa ekologicznego, takie jak opłacalność produkcji, rosnące możliwości sprzedaży, możliwość uzyskiwania dotacji UE i korzystne przewidywania rolników odnośnie przyszłych zmian popytu w Polsce. Po stronie barier zwrócono uwagę na wysokie koszty produkcji, trudności związane z biurokratycznymi procedurami administracyjnymi oraz niewystarczające możliwości dotarcia do konsumentów, wynikające ze słabo rozwiniętego systemu dystrybucji. Stwierdzono, że po stronie podaży istnieją korzystne perspektywy rozwoju rynku żywności ekologicznej, jednak należałoby usprawnić politykę wsparcia producentów poprzez podniesienie stawek dotacji, uproszczenie wymogów proceduralno-administracyjnych oraz stymulowanie rozwoju systemu dystrybucji.

Słowa kluczowe: rynek żywności ekologicznej, produkty ekologiczne, rolnictwo ekologiczne, zrównoważony rozwój obszarów wiejskich.

Abstract. The paper contains the analysis of an introductory survey results carried out among organic farmers in Lower Silesia and in nine randomly selected voivodeships outside the region in 2008 and 2009. Thanks to the research, the key factors influencing organic farming were identified. It was revealed that there were such opportunities for organic food market as production profitability, potential growth of sales, EU agri-environmental subsidies and farmers' optimistic predictions of demand growth. The barriers for organic farming development are high production costs, difficulties connected with bureaucratic procedures as well as the underdeveloped distribution system. It was stated that on the supply side there were meaningful opportunities of further development of organic food market but it was conditioned by an intensification of public measures connected with the institutional and financial support such as increasing of the subsidies, simplification of administrative procedures and stimulation of distribution system development.

Key words: organic food market, ecological products, organic farming, sustainable development of rural areas.

Wprowadzenie

Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej wpłynęło w istotny sposób na warunki funkcjonowania rolnictwa. Obserwowane zmiany, wynikają przede wszystkim z objęcia polskich gospodarstw instrumentami I i II filaru Wspólnej Polityki Rolnej UE oraz z możliwości zwiększenia eksportu na jednolity rynek europejski. Dotyczy to również

¹ Dr, e-mail: karol.kociszewski@ue.wroc.pl.

producentów stosujących metody rolnictwa ekologicznego, dla których najważniejszym narzędziem wsparcia UE są dotacje do produkcji w ramach programu rolnośrodowiskowego. Najbardziej popularnym pakietem, w ramach tego programu jest właśnie rolnictwo ekologiczne. Ilość gospodarstw ekologicznych dynamicznie rośnie od momentu przystąpienia do UE i można się spodziewać, że proces ten będzie obserwowany również w przyszłości. Zdaniem autora rozwój rolnictwa ekologicznego pozwoli na stymulowanie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. Celem niniejszego artykułu jest identyfikacja kluczowych uwarunkowań funkcjonowania rolnictwa ekologicznego w początkowym okresie członkostwa w kontekście perspektyw rozwoju tego typu produkcji. Treść opracowania jest oparta na wynikach wstępnych badań ankietowych, przeprowadzonych przez autora wśród rolników prowadzących gospodarstwa ekologiczne.

Cel, zakres i metodyka badań

Głównym celem badań jest określenie uwarunkowań i perspektyw rozwoju rynku rolniczych produktów ekologicznych w warunkach polskich. Badania strony podaży tego rynku służą określeniu takich czynników jak: cena zapewniająca opłacalność produkcji, relacja kosztów i przychodów, wysokość dotacji, która zapewniłaby opłacalność produkcji, skuteczność wsparcia o charakterze instytucjonalnym, szczególnie w zakresie szkoleń dla rolników. Ich realizacja pozwoliła na zebranie informacji na temat dotychczasowych doświadczeń związanych z uczestnictwem w rynku żywności ekologicznej, rentowności produkcji, a także zidentyfikowanie bodźców wpływających na podjęcie decyzji o przestawieniu się na rolnictwo ekologiczne. Określono też pozytywne i negatywne czynniki związane z funkcjonowaniem rynku. Założono, że badania będą przeprowadzone w trzech etapach. Dwa pierwsze posłużyły do weryfikacji adekwatności i kompletności treści pytań ankietowych z punktu widzenia celów badawczych oraz sformułowania wstępnych wniosków odnośnie uwarunkowań funkcjonowania rolnictwa ekologicznego. Wyniki i doświadczenia z tych etapów realizacji projektu posłużą realizacji szeroko zakrojonych badań w skali całego kraju. Badaniami objęto gospodarstwa na Dolnym Śląsku i w 9 innych losowo wybranych województwach położonych poza regionem, co pozwala na analizę porównawczą. Badania przeprowadzono metodą wywiadu bezpośredniego. Rolnicy wypełniali ankiety przy udziale ankietera bądź udzielali odpowiedzi telefonicznie. Docelowo, wnioski mogłyby stanowić podstawę dla sformułowania rekomendacji zmian w polityce rolnej w zakresie wykorzystania unijnego wsparcia rolnictwa ekologicznego w Polsce.

Charakterystyka badanych gospodarstw

Ze względu na relatywnie niewielki jak do tej pory udział produkcji ekologicznej w polskim rolnictwie zakres podmiotowy w 2008 roku objął 153 gospodarstwa (w tym 38 z województwa dolnośląskiego, 8 ze śląskiego, 12 z podkarpackiego, 16 z łódzkiego, 23 z kujawsko-pomorskiego, 14 z lubuskiego, 17 z wielkopolskiego, 6 z mazowieckiego i 10 z opolskiego i 9 z zachodnio-pomorskiego). Liczebność próby całkowitej w momencie przeprowadzenia badania stanowiła nieco ponad 1% wszystkich gospodarstw ekologicznych w Polsce (14970), a gospodarstwa z Dolnego Śląska miały około 4% udział

w liczbie rolników ekologicznych w województwie (879) [Producenci... 2009, s. 2]. W 2009 roku badaniami objęto 185 gospodarstw (w tym 66 z dolnośląskiego, 19 ze śląskiego, 17 z podkarpackiego, 5 z łódzkiego, z 10 kujawsko-pomorskiego, 19 z lubuskiego, 15 z wielkopolskiego, 9 z mazowieckiego, 13 z opolskiego i 12 z zachodnio-pomorskiego). Stanowiło to około 1% gospodarstw ekologicznych w Polsce (17138) i 6% gospodarstw na Dolnym Śląsku (1024) [Producenci... 2010, s. 2]. Badaniom poddano gospodarstwa posiadające certyfikat rolnictwa ekologicznego, zajmujące się produkcją rolniczą (o powierzchni od 1 do kilkuset hektarów), bez względu na rodzaj produkcji (wszelkie rodzaje produkcji rolniczej). Profil produkcji obejmuje zarówno chów zwierząt (bydło, trzoda, drób, owce), jak i uprawę roślin (zboża, buraki, sadownictwo, warzywa). Dane dotyczące struktury obszarowej przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Badane gospodarstwa w podziale na grupy obszarowe, %

Table 1. Distribution of examined farms by size and location, %

Powierzchnia UR, ha	0-5		6-10		11-15		16-30		31-100		101-300		powyżej 300	
	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Próba całkowita	15,0	17,8	21,6	18,0	12,4	20,0	22,9	18,8	21,6	17,8	5,9	7,0	0,6	0,5
Woj. dolnośląskie	10,5	19,7	18,4	13,64	13,2	18,18	13,2	16,67	34,2	28,79	7,9	1,52	2,6	1,52
Pozostałe województwa	16,5	16,8	22,6	20,5	12,2	21,0	26,1	19,5	17,4	12,2	5,2	10,0	0,0	0,0

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 2. Struktura badanych gospodarstw według liczby osób pracujących w gospodarstwie, %

Table 2. Investigated farms structure by number of persons working in holding, %

Liczba pracujących, osób	1-5		6-10		11-15		powyżej 15.	
	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Próba całkowita	90,8	87,3	7,2	7,9	1,3	2,6	0,0	2,2
Woj. dolnośląskie	92,1	78,3	5,2	13,1	2,6	3,0	0,0	3,0
Pozostałe województwa	90,4	90,6	7,8	5,7	0,9	2,0	0,0	1,7

Źródło: opracowanie własne.

Dane dotyczące udziału gospodarstw o niewielkiej powierzchni użytków rolnych (poniżej 5 ha) w próbie całkowitej różnią się od stanu obserwowanego w skali całego kraju w 2008 roku, kiedy takim arealem charakteryzowało się najwięcej certyfikowanych gospodarstw ekologicznych w Polsce, tzn. 33.6% ogółu [Rolnictwo... 2008, s. 21]. W badaniu wzięło udział relatywnie więcej gospodarstw kilkudziesięciohektarowych. W przedziale 6-10 ha udział jest proporcjonalny do stanu w skali kraju, podobnie jak w przypadku farm o kilkunastohektarowym areale. Mniejsze różnice w zakresie struktury obszarowej badanych gospodarstw w stosunku do struktury w ogólnokrajowej liczbie gospodarstw występują na Dolnym Śląsku. Niezależnie od tego, należy pamiętać, że w skali całego kraju w rolnictwie ekologicznym dominują niewielkie powierzchniowo gospodarstwa rodzinne. Ich udział w ogólnej liczbie certyfikowanych farm wzrasta i jednocześnie zauważalna jest tendencja do obniżania się średniej powierzchni gospodarstw ekologicznych w skali kraju. O rozdrobnieniu rolnictwa ekologicznego w Polsce mogą

świadczyć również wyniki odnośnie liczby osób pracujących w badanych gospodarstwach (Tabela 2).

Jak widać w tabeli 2, zdecydowana większość gospodarstw angażuje do 5 osób w gospodarstwie. Niestety Inspekcja Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych (IJHARS) nie publikuje danych na ten temat, więc nie można odnieść wyników do pełnych danych odnośnie sytuacji w skali kraju, czy województwa.

Z punktu widzenia rozwoju rynku żywności ekologicznej, a szczególnie w kontekście integracji pionowej, istotne są wyniki badań dotyczących profilu produkcji (tabela 3).

Tabela 3. Odsetek odpowiedzi dotyczących rodzaju działalności prowadzonej w gospodarstwie z zakresu uprawy roślin i chowu zwierząt, %

Table 3. Percentage of responses referring to the type of activity in holding, the kind of cultivation and breeding, %

Kierunek produkcji Rok	trzoda		bydło		drób		zboża		warzywa, owoce		inne	
	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Próba całkowita	13,8	15,1	34,7	30,8	15,8	19,5	43,9	44,8	55,6	44,8	15,7	22,2
Woj. dolnośląskie	6,3	9,0	23,7	21,2	16,8	21,2	27,3	42,4	27,3	50,0	3,6	16,7
Pozostałe województwa	14,9	18,5	38,3	36,1	14,4	18,5	47,0	46,2	65,2	42,02	21,4	25,2

Źródło: opracowanie własne.

Wyniki zawarte w tabeli 3 można odnieść do danych dotyczących udziału poszczególnych branż w przetwórstwie produktów ekologicznych. W 2008 roku w Polsce, dominujący udział miało przetwórstwo owoców i warzyw (25% udziału), produkcja produktów przemiału zbóż (13% udziału) oraz produkcja i przetwórstwo mięsa (5%). Według danych z tabel 3 i 4 właśnie te rodzaje produkcji rolniczej mają i będą miały największy udział w profilu produkcji, co może wskazywać na to, że rolnicy właściwie dostosowują się do potrzeb rynku. Należy jednak pamiętać, że liczba przetwórnictw ekologicznych w Polsce jest w dalszym ciągu niska, a co za tym idzie pełni ograniczoną rolę w zakresie dostosowania struktury podaży do struktury popytu, a także jako swego rodzaju „wąski gardło” stanowi słabe ogniwo integracji pionowej. Świadczą o tym między innymi, zaprezentowane w dalszej części opracowania, dane odnośnie form sprzedaży produktów rolnych przez gospodarstwa.

Tabela 4. Odsetek odpowiedzi deklarujących rozpoczęcie danego rodzaju działalności w gospodarstwie z zakresu uprawy roślin i chowu zwierząt, % rolników chcących rozszerzyć profil produkcji

Table 4. Distribution of responses declaring willingness to initiate new activity, by type of cultivation or breeding, % of farmers willing to extend production profile

Kierunek produkcji Rok	trzoda		bydło		drób		zboża		warzywa, owoce		inne	
	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Próba całkowita	3,2	16,1	48,4	32,3	6,4	19,3	25,8	29,0	54,8	77,4	38,7	22,6
Woj. dolnośląskie	0,0	15,4	18,2	23,1	0,0	7,7	27,3	7,7	18,2	84,6	0,0	30,7
Pozostałe województwa	5,0	16,6	65,0	38,9	10,0	27,8	25,0	44,4	75,0	72,2	60,0	16,7

Źródło: opracowanie własne.

Z punktu widzenia tworzenia zamkniętych obiegów w gospodarstwie, co jest istotną cechą rolnictwa ekologicznego [Łuczka-Bakuła 2007, s. 44], korzystny wydaje się relatywnie niski udział rolników zajmujących się hodowlą trzody. Chów świń jest w tym aspekcie niekorzystny, ponieważ ze względu na ich potrzeby pokarmowe ogranicza możliwości upraw roślin sprzyjających podniesieniu żyzności gleb (np. motylkowych, czy ich mieszanek z trawami) [Tyburski i Żakowska-Biemans 2007, s. 249]. Warto również zwrócić uwagę na to, że w obu okresach, w których przeprowadzono badania jedynie 20% rolników zamierzało rozszerzyć profil produkcji, co może świadczyć o tym, że do tej pory sprzedaż wytwarzanych dóbr zapewniała rolnikom satysfakcjonujące przychody, lub też o tym, że przyzwyczajenia, uwarunkowania kulturowe i przyrodnicze wpływają na utrwalenie profilu produkcji. Większość rolników chcących rozszerzyć produkcję jest zainteresowana chowem bydła, uprawą zbóż oraz owoców i warzyw, a więc produkcją grup towarów już wcześniej mających największy udział. Niezależnie od profilu produkcji należy uwzględnić czynniki warunkujące podjęcie i prowadzenie produkcji ekologicznej, szczególnie w kontekście jej efektywności.

Czynniki warunkujące podaż żywności ekologicznej

Najważniejsza część badań dotyczy ekonomicznych czynników determinujących prowadzenie produkcji ekologicznej, przede wszystkim jej kosztów i przychodów, możliwości sprzedaży, a także wsparcia finansowego i instytucjonalnego związanego z członkostwem w UE. W tabelach 5 i 6 przedstawiono odpowiedzi dotyczące motywów podjęcia produkcji ekologicznej, odpowiednio w latach 2008 i 2009. Pytania i możliwe odpowiedzi zostały w obu okresach badań odmiennie sformułowane, stąd wyniki zaprezentowano w dwóch odrębnych tabelach.

Tabela 5. Czynniki wpływające na podjęcie produkcji ekologicznej według wyników badań z 2008, % odpowiedzi
Table 5. The factors influencing conversion to organic production, results of survey in 2008, % of responses

Grupa respondentów	Czynnik determinujący						
	dotacje UE	opłacalność produkcji	moda	przekonanie związane z dbałością o środowisko	warunki glebowe	względy zdrowotne	inne
Próba całkowita	10,5	33,3	7,2	15,0	6,5	15,0	6,5
Woj. dolnośląskie	21,0	21,0	10,5	18,4	2,6	7,9	18,4
Pozostałe województwa	7,0	37,4	6,0	13,9	7,8	17,4	8,7

Źródło: opracowanie własne.

Biorąc pod uwagę wyniki badań przedstawione w tabelach 5 i 6, można stwierdzić, że decydujące znaczenie dla rozwoju produkcji ekologicznej, szczególnie na Dolnym Śląsku, mają bodźce ekonomiczne, takie jak opłacalność produkcji i rosnące możliwości sprzedaży. Potwierdzają to również odpowiedzi dotyczące przewidywań rolników odnośnie przyszłych zmian popytu, przedstawione w dalszej części artykułu. Znacząca część rolników jako czynnik determinujący wymieniła jednocześnie chęć dbałości o środowisko, natomiast stosunkowo niewielki jest odsetek odpowiedzi deklarujących podjęcie produkcji ekologicznej pod wpływem dotacji unijnych (w 2008 roku). Ten ostatni wynik badań wydaje się niezgodny z obserwowanym wpływem dotacji do produkcji ekologicznej na

wzrost liczby gospodarstw, który jest notowany od czasu zwiększenia stawek płatności po przystąpieniu do UE. Być może spora część rolników podjęła produkcję ekologiczną przed akcesją, bądź nie jest chętna do deklarowania motywacji czysto finansowej. W związku z tym w następnych badaniach (rok 2009), autor umieścił możliwość uzyskania dotacji jako jeden z elementów oddziałujących na opłacalność produkcji i tym samym respondenci uwzględniali ten czynnik wybierając opcję odpowiedzi.

Tabela 6. Czynniki wpływające na podjęcie produkcji ekologicznej według wyników badań z 2009, % odpowiedzi
Table 6. The factors influencing conversion to organic production, results of survey in 2009, % of responses

Grupa respondentów	Czynnik determinujący			
	opłacalność produkcji	rosnące możliwości sprzedaży	chęć dbałości o środowisko,	nie zanieczyszczone środowisko na terenie gospodarstwa
Próba całkowita	28,1	40,5	44,3	25,9
Woj. dolnośląskie	22,7	47	33,3	27,2
Pozostałe województwa	31,1	37	50,4	25,2

Źródło: opracowanie własne.

Zważywszy na to, że koszty produkcji mają istotne znaczenie dla rentowności produkcji, w badaniach zapytano rolników o to, jak zmieniły się wybrane rodzaje wydatków po przestawieniu na produkcję ekologiczną. Rozkład odpowiedzi zawarto w tabelach 7 i 8.

Zdecydowana większość rolników stwierdziła, że przy stosowaniu metod rolnictwa ekologicznego następuje wzrost nakładów pracy, co potwierdza, że metody te charakteryzują się znaczną pracochłonnością. Jest to istotne w aspekcie szans wykorzystania nadwyżek siły roboczej w rolnictwie. Według prezentowanych wyników badań rolnicy ponoszą również wyższe koszty związane z użyciem sprzętu rolniczego, co może oznaczać, że w tym aspekcie produkcja ekologiczna niekoniecznie musi mieć charakter ekstensywny. Wiąże się to z koniecznością zwiększonego użycia maszyn rolniczych na skutek ograniczeń zakresu zastosowania nawozów sztucznych i środków ochrony roślin. Zastanawiająca jest niewielka różnica między odpowiedziami deklarującymi spadek i wzrost kosztów zakupu nawozów i środków ochrony roślin. Może to świadczyć o tym, że część rolników oprócz stosowania nawozów naturalnych powstałych na terenie gospodarstwa, zaopatruje się w środki chemiczne na rynku, ale płaci wyższe ceny ze względu na ograniczony asortyment przeznaczony dla rolnictwa ekologicznego. Może to stanowić wskazówkę dla instytucji zaangażowanych w wsparcie rolnictwa ekologicznego, aby wdrożyć działania zwiększające dostępność tego typu dóbr produkcyjnych. Inną wskazówką dla tych instytucji mogą wyniki badań, według których dla większości rolników procedury administracyjne związane z funkcjonowaniem gospodarstwa ekologicznego stanowią istotne utrudnienie działalności. Należałoby je uprościć. Wyniki dotyczące tego zagadnienia zawarto w tabeli 8.

Wzrost kosztów jest silnie sygnalizowany w związku z koniecznością spełnienia bardziej restrykcyjnych wymogów ochrony środowiska, ale jest to uzasadnione zważywszy na istotę rolnictwa ekologicznego i programów rolnośrodowiskowych. Ogólnie deklarowany przez większość respondentów wzrost kosztów może stanowić uzasadnienie dla wyższych cen produktów i/lub dla stosowania dotacji (ewentualnie ich podwyższenia).

Tabela 7. Zmiany poszczególnych kategorii kosztów produkcji po przestawieniu na produkcję ekologiczną w opiniach rolników z 2008 i 2009 roku, % odpowiedzi

Table 7. Changes of various cost categories as a result of conversion to organic production, opinions of farmers surveys of 2008 and 2009, % of responses

Rodzaj odpowiedzi	Grupa respondentów, rok badania, rodzaj kosztów					
	ogół badanych		woj. dolnośląskie		pozostałe województwa	
	2008	2009	2008	2009	2008	2009
	koszt pracy					
wzrost	84,3	68,6	92,1	66,7	81,8	69,7
spadek	1,3	1,6	0,0	1,5	1,8	1,7
bez zmian	4,6	15,7	0,0	18,2	6,1	14,3
brak odpowiedzi	9,8	14,0	7,9	13,6	10,4	14,3
	nawozy					
wzrost	39,2	24,3	73,7	25,8	27,8	23,5
spadek	33,3	35,7	5,3	39,4	42,6	33,6
bez zmian	11,8	24,3	21,0	22,7	8,7	25,2
brak odpowiedzi	15,7	15,7	0,0	12,1	20,7	17,6
	środki ochrony roślin					
wzrost	43,1	25,9	81,6	27,3	30,4	25,2
spadek	32,7	28,6	2,7	27,2	42,6	29,4
bez zmian	13,1	26,5	15,8	27,2	12,2	26,0
brak odpowiedzi	11,1	18,9	0,0	18,2	14,8	19,3
	zakup i eksploatacja maszyn rolniczych, paliwa					
wzrost	58,8	53,5	84,2	45,5	50,4	53,8
spadek	9,8	4,9	0,0	4,5	13,0	5,0
bez zmian	19,6	24,3	15,8	24,2	20,9	24,4
brak odpowiedzi	11,8	17,3	0,0	18,2	15,6	16,8

Źródło: opracowanie własne.

Oprócz kosztów, dla rentowności produkcji ekologicznej istotne są dochody, jakie można z niej uzyskać. W tabeli 9 zawarto rozkład odpowiedzi na temat zmian dochodów po przestawieniu na produkcję ekologiczną. W próbie całkowitej najwięcej jest odpowiedzi deklarujących wzrost dochodów po przestawieniu się na produkcję ekologiczną. Może to potwierdzać wnioski wynikające z danych zawartych w tabelach 5 i 6, według których bodźce ekonomiczne są najsilniejszym czynnikiem determinującym podjęcie produkcji ekologicznej. Należy tutaj pamiętać, że dotacje są jednym z elementów wzrostu dochodu uwzględnianych przez rolników.

Warto też zwrócić uwagę na to, że na Dolnym Śląsku, pomimo wysokiego udziału odpowiedzi potwierdzających wzrost dochodów, lekko przeważają deklaracje, według których ich poziom nie uległ zmianie. Podobna różnica wobec wyników w próbie całkowitej wystąpiła również w tabelach 5 i 6, co mogłoby wskazywać, że opłacalność produkcji w województwie dolnośląskim jest nieco niższa niż w pozostałych województwach. Poziom dochodu w dużej mierze zależy od wielkości przychodu, czyli

wolumenu sprzedaży i poziom cen. Wyniki badań dotyczące oceny wysokości cen produktów ekologicznych w opiniach rolników zawarto w tabeli 10.

Tabela 8. Ocena czynników wpływających na jednostkowe koszty produkcji ekologicznej w 2009 r., % odpowiedzi

Table 8. The evaluation of factors influencing the unit cost of organic production in 2009, % of responses

Czynnik zmiany kosztów	Kierunek zmiany kosztów, grupa respondentów								
	wzrost			spadek			bez zmian		
	ogół badanych	woj. dolnośląskie	pozostałe województwa	ogół badanych	woj. dolnośląskie	pozostałe województwa	ogół badanych	woj. dolnośląskie	pozostałe województwa
wymagania ochrony środowiska	63,2	72,7	58,0	2,2	0,0	3,3	18,9	10,6	23,5
tw. „biurokracja” *	74,5	71,2	76,5	0,0	0,0	0,0	11,3	15,1	9,2
niższe plony**	35,7	39,4	33,6	20,5	0,0	21,0	29,7	30,3	29,4

* praca związana z wypełnianiem dokumentów potrzebnych do prowadzenia gospodarstwa ekologicznego i korzystania ze wsparcia publicznego

** w pytaniu wyjaśniono, że dotyczy ono niższych plonów wynikających z ograniczenia bądź braku możliwości zastosowania nawozów sztucznych i chemicznych środków ochrony roślin

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 9. Zmiany dochodów po przestawieniu na produkcję ekologiczną w opiniach rolników, % odpowiedzi

Table 9. Income change after conversion to organic production in farmers' opinions, % of responses

Grupa respondentów	Zmiana dochodów, rok							
	wzrost		spadek		brak zmiany		brak odpowiedzi	
	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Próba całkowita	45,1	47,0	15,7	14,6	37,2	28,6	2,0	9,7
Woj. dolnośląskie	44,7	37,9	5,3	13,6	50,0	45,4	0,0	3,0
Pozostałe województwa	45,2	52,1	19,1	15,1	33,0	19,3	2,6	13,4

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 10. Ocena poziomu cen rolniczych produktów ekologicznych w opiniach rolników, % odpowiedzi

Table 10. The evaluation of organic products prices in farmers' opinions, % of responses

Grupa respondentów	Poziom cen, rok odpowiedzi					
	na odpowiednim poziomie		powinien być wyższy		mógłby być niższy	
	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Próba całkowita	33,8	24,5	57,3	67,3	8,9	8,2
Woj. dolnośląskie	28,9	29,9	63,2	65,6	7,9	4,5
Pozostałe województwa	35,9	19,9	54,9	69,7	8,2	10,4

Źródło: opracowanie własne.

Zauważalna przewaga odpowiedzi uznających poziom cen jako zbyt niski wskazuje, na to, że aby wzrosła opłacalność produkcji i tym samym poprawiły się warunki rozwoju

rolnictwa ekologicznego potrzebna jest wyższa skłonność do zapłaty ze strony konsumentów. Wydaje się jednak, że przy obecnie obserwowanym poziomie świadomości ekologicznej nabywców i słabo rozwiniętym systemie dystrybucji wzrost cen mógłby nadmiernie ograniczać popyt, stąd w krótko- i średniookresowej perspektywie wskazane byłoby podniesienie poziomu dotacji, które w pewnym zakresie wyrównałyby poziom ceny producenta z poziomem ceny konsumenta. W długim okresie, wraz z rozwojem gospodarczym, można się spodziewać wzrostu popytu i podniesienia poziomu cen, który byłby akceptowalny przez szerszą grupę klientów. Ponadto, wraz z prawdopodobnym zwiększeniem zapotrzebowania powinien nastąpić rozwój systemu dystrybucji, podobnie jak miało to miejsce w krajach, gdzie produkty ekologiczne mają relatywnie wysoki udział w rynku. Potrzebę zwiększenia wysokości dopłat potwierdzają wyniki badań prezentowane w tabeli 11. Większość respondentów ocenia dotychczasowy poziom dopłat jako zbyt niski.

Tabela 11. Ocena poziomu dopłat do produkcji ekologicznej w opinii rolników w latach 2008 i 2009, % odpowiedzi

Table 11. The evaluation of subsidies to organic production in the opinion of farmers, years 2008 and 2009, % of responses

Grupa respondentów	Rodzaj dotacji	Ocena wysokości dotacji, rok					
		zbyt niskie		zbyt wysokie		na odpowiednim poziomie	
		2008	2009	2008	2009	2008	2009
Próba całkowita	dotacje do produkcji ekologicznej	65,0	64,7	2,3	13,8	34,7	21,5
	dotacje do kosztu uzyskania certyfikatu	25,5	50,0	3,3	16,5	64,05	33,5
Woj. dolnośląskie	dotacje do produkcji ekologicznej	54,4	64,9	0,0	16,5	46,6	19,6
	dotacje do kosztu uzyskania certyfikatu	24,7	54,5	3,7	13,5	72,6	32,0
Pozostałe województwa	dotacje do produkcji ekologicznej	64,0	65,5	1,7	12,2	34,3	22,3
	dotacje do kosztu uzyskania certyfikatu	30,0	48,5	5,5	18,1	64,5	23,4

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 12. Rozkład poszczególnych form sprzedaży żywności ekologicznej stosowanych przez rolników w 2009 (w proc. odpowiedzi)

Table 12. The distribution of various forms of organic food selling used by farmers in 2009 (in% of responses)

Grupa respondentów	Forma sprzedaży						
	bezpośrednio w gospodarstwie	do pobliskiego sklepu	do hurtowni	specjalistycznym sklepom, firmom	przez grupę producencką	na targu	przez internet
Próba całkowita	64,9	17,3	22,1	18,9	12,9	17,8	7,0
Woj. dolnośląskie	65,1	10,6	25,7	15,1	12,1	24,2	4,5
Pozostałe województwa	64,7	21,0	20,2	21,0	13,4	14,3	8,4

Źródło: opracowanie własne.

Dla rozwoju rynku bardzo ważnym czynnikiem jest system dystrybucji, stąd uwzględniono go w badaniach w 2009 r. Jego znaczenie jest szczególnie istotne dla producentów, ponieważ w dużej mierze decyduje o możliwościach sprzedaży. Dane z tabeli 12 potwierdzają, że system ten jest jeszcze słabo rozwinięty. Rolnicy dokonują sprzedaży najczęściej bezpośrednio w gospodarstwie. Relatywnie niewielu sprzedaje swoje produkty do hurtowni i do wyspecjalizowanych sklepów, które są dominującym kanałem dystrybucji w krajach o najbardziej rozwiniętych rynkach żywności ekologicznej. Wraz z dojrzeniem tego rynku w Polsce powinna rosnąć liczba takich sklepów, o czym świadczą również deklarowane preferencje konsumentów. W sklepie specjalistycznym żywność ekologiczną kupuje 27% osób, a chciałoby kupować tam 56% respondentów [Żakowska-Biemans 2007, s. 23].

Tabela 13. Ocena możliwości sprzedaży produktów ekologicznych w opinii rolników, % odpowiedzi

Table 13. The assessment of organic products sales opportunities by farmers, % of responses

Grupa respondentów	Odpowiedź, rok					
	jest łatwo sprzedać		trudniej jest je sprzedać w porównaniu do innej żywności		możliwości sprzedaży są takie same jak w przypadku innej żywności	
	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Próba całkowita	30,4	33,7	48,1	46,8	21,6	19,5
Woj. dolnośląskie	28,9	45,5	47,7	34,9	26,3	19,6
Pozostałe województwa	30,6	26,4	48,8	52,4	20,6	21,2

Źródło: opracowanie własne.

Istniejące trudności sprzedaży żywności ekologicznej zostały potwierdzone na podstawie wyników badań, przedstawionych w tabeli 13. Większość rolników uznała, że trudniej jest ją sprzedać niż żywność konwencjonalną. Na Dolnym Śląsku w 2009 roku zanotowano poprawę oceny możliwości w tym zakresie w porównaniu do roku poprzedniego. Może to wynikać z rozszerzenia sprzedaży bezpośredniej, dzięki rosnącej liczbie nabywców oraz możliwości zbytu na targach, czy jarmarkach ekologicznych często organizowanych we Wrocławiu. Ta ostatnia forma została wskazana przez znacznie większą liczbę rolników niż w pozostałych województwach.

Tabela 14. Rozkład odpowiedzi na pytanie „czy mogliby państwo zwiększyć produkcję, gdyby więcej odbiorców wiedziało, o waszej ofercie”, % odpowiedzi

Table 14. The distribution of answers to the question ‘would you be able to increase the production if more customers knew about your organic products offer’, % of responses

Grupa respondentów	Odpowiedź, rok					
	tak		nie		nie mam zdania	
	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Próba całkowita	44,5	62,5	26,1	25,0	29,4	2,5
Woj. dolnośląskie	23,7	72,7	34,2	16,6	42,1	10,7
Pozostałe województwa	51,3	56,8	23,5	30,5	25,2	12,7

Źródło: opracowanie własne.

Słabość systemu dystrybucji stanowi istotną barierę rozwoju rynku, co mogą potwierdzać wnioski wynikające z danych w tabeli 14. Większość rolników deklaruje możliwość zwiększenia produkcji, gdyby sprawniej funkcjonowały kanały dystrybucji i związana z nimi promocja.

O potrzebie poprawy systemu dystrybucji mogą świadczyć również wyniki badań prezentowane w tabeli 15. Biorąc je pod uwagę, można również stwierdzić, że oprócz wzrostu popytu, dla rozwoju produkcji potrzebne jest zmniejszenie obciążeń o charakterze administracyjnym, uproszczenie procedur (potwierdzenie wyników z tabeli 8).

Tabela 15. Trudności w prowadzeniu gospodarstwa ekologicznego w opiniach rolników, rok 2009, % odpowiedzi

Table 15. The difficulties in organic production in farmers' opinion, 2009, %

Grupa respondentów	Odpowiedź				
	słaby system dystrybucji i promocji	zbyt niski popyt	zbyt dużo biurokracji	zbyt trudne procedury	zbyt wysokie koszty produkcji
Próba całkowita	30,8	31,3	52,4	31,3	29,7
Woj. dolnośląskie	30,2	31,1	49,6	28,6	26,0
Pozostałe województwa	31,8	31,8	57,6	36,4	36,4

Źródło: opracowanie własne.

Badania wskazują, że rolnicy widzą trudności w wysokich kosztach produkcji, co potwierdza zasadność ich rekompensaty za pomocą dotacji. O ile większość rolników uważa, że popyt jest zbyt niski, to jednocześnie ich przewidywania co do jego wzrostu są optymistyczne. Wynika to z danych zawartych w tabeli 16.

Tabela 16. Szanse rozwoju produkcji ekologicznej w opiniach rolników z 2009 r., % odpowiedzi

Table 16. The opportunities of organic production development in farmers' opinion, 2009, % of responses

Grupa respondentów	Odpowiedź				
	rosnący popyt	poprawiający się system dystrybucji	rosnąca świadomość ekologiczna w społeczeństwie	dotacje unijne	przyjazna polityka polskiego państwa
Próba całkowita	43,8	23,2	63,8	36,8	23,2
Woj. dolnośląskie	51,5	24,2	60,6	36,4	24,2
Pozostałe województwa	39,5	22,7	65,5	36,9	22,7

Źródło: opracowanie własne.

Producenci w większości spodziewają się rosnącej świadomości ekologicznej w społeczeństwie, a więc czynnika stymulującego zwiększenie popytu na produkty ekologiczne. Poza tym, widzą szanse w dotacjach unijnych i lepszej dystrybucji, jednak w tym przypadku odsetek odpowiedzi jest niższy. Może to świadczyć o tym, że rolnicy zdają sobie sprawę, że system dystrybucji jest słabo rozwinięty i nie zauważają tendencji do poprawy sytuacji w tym zakresie.

Wnioski

Na podstawie zaprezentowanych wyników badań zidentyfikowano kluczowe uwarunkowania funkcjonowania rolnictwa ekologicznego, w kontekście szans i barier jego dalszego rozwoju. Po stronie szans, szczególnie na Dolnym Śląsku, należy wymienić takie czynniki ekonomiczne jak opłacalność produkcji, rosnące możliwości sprzedaży oraz możliwość uzyskiwania dotacji w ramach programów rolnośrodowiskowych, przy czym należy zwrócić uwagę na to, że ich stawki są w opinii rolników zbyt niskie. Wykazano, że większość rolników w badanej grupie osiąga wyższe dochody po przestawieniu się na produkcję ekologiczną. Optymistyczne są ich przewidywania odnośnie przyszłych zmian popytu w Polsce. Po stronie barier zwrócono uwagę na wysokie koszty produkcji (w większości rodzajów kosztów), trudności związane z biurokratycznymi procedurami administracyjnymi oraz niewystarczające możliwości sprzedaży wynikające ze słabo rozwiniętego systemu dystrybucji. Podsumowując, na podstawie zaprezentowanych obserwacji można stwierdzić, że istnieją korzystne perspektywy rozwoju rolnictwa ekologicznego tak, jak miało to miejsce w początkowym okresie członkostwa w UE. Aby to nastąpiło, należałoby usprawnić politykę wsparcia tego typu produkcji przez podniesienie stawek dotacji, uproszczenie wymogów proceduralno-administracyjnych oraz stymulowanie rozwoju systemu dystrybucji. Mogłoby one polegać na uruchomieniu instrumentów wykorzystujących dostępne środki z Europejskiego Funduszu Rolnego Rozwoju Obszarów Wiejskich, zachęcających do otwierania sklepów specjalistycznych oraz tworzenia grup producenckich w rolnictwie ekologicznym, tak jak ma to miejsce obecnie w przypadku produkcji konwencjonalnej.

Literatura

- Łuczka-Bakuła W. [2007]: Rynek żywności ekologicznej. PWE, Warszawa, ss. 44-55.
- Producenci ekologiczni w 2009 roku [2010]. IJHARS, Warszawa, ss.1-3.
- Rolnictwo ekologiczne w Polsce, Raport 2007-2008 [2009]. IJHARS, Warszawa, ss. 21.
- Organic market report 2010 [2010]. Soil association. [Tryb dostępu:] <http://www.soilassociation.org/Businesses/Marketinformation/tabid/116/Default.aspx>. [Data odczytu: maj 2010], ss. 8-11.
- Stan rolnictwa ekologicznego w Polsce 2007-2008 [2009]. IJHARS, Warszawa, ss. 10-13.
- Tyburski J., Żakowska-Biemans S. [2007]: Wprowadzenie do rolnictwa ekologicznego. Wyd. SGGW, Warszawa, ss. 249.
- Żakowska-Biemans S. [2007]: Obrót produktów rolnictwa ekologicznego. Sprzedaż bezpośrednia - elementy marketingu (oferta, struktura sprzedaży, charakterystyka rynków, oczekiwania konsumentów, organizacje producentów). [W:] Rolnictwo i przetwórstwo ekologiczne. Materiały szkoleniowe dla doradców i liderów opinii (uzupełnienie). CDR Brwinów, ss. 23-34.